

Kärt barn har många namn

– om det civila samhället

ÖVERENSKOMMELSEN

Överenskommelsen är en avsiktsförklaring för samverkan mellan det civila samhällets organisationer och Västra Götalandsregionen

Introduktion

Kårt barn har många namn brukar det sägas. Det stämmer verkligen in på den sfär i samhället som ligger utanför den offentliga organiseringen, men som inte heller är en del av det vanliga näringslivet eller människors närmste familjekrets. Vilket begrepp som fungerar varierar med sammanhang och traditioner men också på vilken tydlighet som eftersöks.

De senaste årtiondena har vi börjat använda fyra begrepp för att beteckna helheten av sfären. Främst därför att det finns ökande behov av att definiera, men också därför att vi blivit en del av EU.

Det handlar om fyra begrepp som tillsammans kan sägas skildra det civila samhället mångfald.

Det civila samhället

Civilsamhället definieras enligt Sveriges riksdag som en arena, skild från staten, marknaden och det enskilda hushållet, där människor, grupper och organisationer agerar tillsammans för gemensamma intressen. Men sektorn består i praktiken av många aktörer med sina egna definitioner. *(Proposition 2009/10:55)*

Den sociala ekonomin

Med social ekonomi avses organiserade verksamheter som primärt har samhällliga ändamål, bygger på demokratiska värderingar och är organisatoriskt fristående från den offentliga sektorn. Den

sociala ekonomin omfattar verksamheter som har allmännyttan eller medlemsnyttan, inte vinstintresse, som främsta drivkraft. Den sociala ekonomin kan ses som det arbete som sker inom den ideella sektorn i ekonomiska föreningar och kooperativ och som alltså är varken privat eller offentlig. *(Ds 1998:40 Social ekonomi i EU-landet Sverige – tradition och förnyelse i samma begrepp)*

Den tredje sektorn

Ibland definieras civilsamhället omvänt – dvs det som inte hör hemma i

- stat, landsting, kommun och myndigheter
- privat företagande (dvs det som ska ge avkastning på insatt kapital).

Den tredje sektorn blir därmed: kooperationen, idéburna organisationer, social ekonomi, ekonomiska föreningar, stiftelser och föreningsliv.

Föreningslivet

En förening är en sammanslutning av personer eller andra typer av intressenter, det vill säga en organiserad grupp medlemmar som ägnar sig åt en avgränsad verksamhet.

Begreppet föreningslivet blir därmed ett kollektiv av föreningar i ett land, men det har ofta använts bredare där det innefattar andra typer av organisering. Ibland används begreppet ideell förening.

Några kännetecken

Det finns en rad olika kännetecken för den sfär vi pratar om här. Ibland används dessa som definition på sfären, men någon egentlig definition är de inte. Samtidigt är dessa kännetecken mycket viktiga för att förstå helheten.

I vissa sammanhang kan man se att svårigheten att definiera sfären gör att man börjar använda juridiska associationsformer som ett sätt att definiera. Den metoden fungerar inte heller.

Associationsrätten är ett juridiskt sätt att definiera vilka skyldigheter och rättigheter som vissa rättssubjekt har – inte en definition av den sfär vi pratar om här. Mer om detta senare.

Vi väljer därför att ta upp dem som egna rubriker. Vi börjar med kännetecknen.

Ideellt syfte

Det civila samhällets aktörer agerar utifrån ett i huvudsak ideellt syfte. Det innebär att de inte delar ut vinst till medlemmar, ägare eller annan person, utan återinvesterar eventuellt överskott i verksamheten.

Sammanslutningarnas och aktörernas huvudsakliga syfte är alltså allmännytta eller medlemsnytta – ofta både och. Syftet

kan därmed beskrivas som huvudsakligen ideellt.

Frivilligt och ideellt arbete

Frivilligt arbete är också kännetecknande för det civila samhället. Människor gör ideella insatser för att bidra till andras välbefinnande, men också till sitt eget. Sveriges befolkning lägger i snitt minst 18 timmar i månaden på ideellt arbete, enligt Ersta Sköndal Bräcke Högskola (2018).

Demokrati

Ytterligare ett kännetecken är demokrati. Det civila samhället är av central betydelse för demokratin därför att den svenska demokratin har fötts ur människors ideella engagemang och är intimt förknippat med demokratiska principer.

Det är nästan omöjligt att föreställa sig den svenska demokratin, med grundstenar som allmän och lika rösträtt och offentlighetsprincip, utan den kamp som människor har fört utifrån sitt ideella engagemang. Den svenska demokratins historia är till stor del också det civila samhällets historia.

(Propositionen 2009/10:55)

Egenmakt

Ännu ett kännetecken för det civila samhällets arbete är egenmakt. Begreppet tydliggör att organisationernas verksamhet syftar till att en individ ska känna att hen har makt över sin egen situation, sina arbetsuppgifter, sin närmiljö osv. Med andra ord att individen ska ha makt över personliga, socioekonomiska och miljörelaterade faktorer som påverkar hälsan.

Det motsvarar det engelska ordet empowerment. En individs val eller beslut val eller beslut behöver inte vara korrekta beslut enligt någon annan, utan det som är väsentligt är att individen själv känner egenmakt, så att denne kan förbättra sin egen situation.

Mervärde och särart

Engagemang styrs av två saker. Ett engagemang kan ge den aktive ett särskilt mervärde genom samvaro eller i form av annan känslomässig eller intellektuell

betydelse. Mervärdet kommer oberoende av om engagemanget har ekonomiska skäl för den enskilde eller om en individ brinner för en särskild samhällsfråga. Vilken organisation eller sammanhang som individen sedan väljer att engagera sig i sägs bero på organisationens särart.

Civilsamhället som arbetsgivare

Många tror inte att en organisation med ideellt syfte kan ha anställda. Så är inte fallet. Det civila samhället kan mycket väl ha avlönad personal. Civilsamhället är en stor del av Sveriges arbetsgivare.

190 000 personer är förvärvsarbetande inom civilsamhället (3,9 procent av totalt antal förvärvsarbetande). 71 000 (37 procent) av det civila samhällets förvärvsarbetande är personer som arbetar inom ideella föreningar.

Enligt undersökningar av SCB så har strax över 10% av det civila samhällets organisationer anställda.

Juridiska organisationsformer

När människor sluter sig samman och bildar gemensamma organisationer, kan dessa bli så kallade juridiska personer. Det vill säga att organisationen i sig själv kan ikläda sig ansvar av olika sort.

För att kunna ingå avtal, exempelvis för att hyra en lokal eller anställa någon, träffar man avtal med andra juridiska eller fysiska personer. Dessa olika former kallas juridiska associationsformer.

Nedan går vi igenom de vanligaste.

Ideell förening

Om minst tre personer väljer att skapa regler för hur de ska fatta gemensamma beslut, så har de faktiskt skapat en ideell förening. Tre individer kan bilda en ideell förening för att kunna samverka i en särskild fråga. I Sverige finns ingen lag som reglerar detta. Istället är det så kallad sedvanerätt som skapar grunden, det vill säga, hur andra har gjort tidigare bildar mönstret.

Det måste inte finnas en styrelse för att organisationen ska kunna hävda att den är en juridisk person. Inte heller krävs organisationsnummer hos Skattemyndigheten, även om det säkerligen underlättar. Föreningen måste inte heller registrera sig i ett offentligt register, vilket är vanligt i många andra länder. För att kunna registrera sig krävs dock både stadgar med syfte och ett demokratiskt styrelseskick.

Den ideella föreningen kan uppnå status som inkomstskattebefriad. Det är ett beslut som fattas av Skattemyndigheten och då prövas föreningen mot ett antal kriterier. Om det sker är denna ideella förening en så kallad allmännyttig ideell förening.

Ekonomisk förening

En ekonomisk förening är en förening vars mål är att främja medlemmarnas ekonomiska intressen genom ekonomisk verksamhet. Medlemmarna deltar i föreningen som konsumenter eller andra förbrukare, som leverantörer, med

egen arbetsinsats, eller genom att nyttja föreningens tjänster. Denna föreningsform har ett lagstöd i Lag (2018:672) om ekonomiska föreningar.

Stiftelse

En stiftelse finns för att stödja ett eller flera ändamål, och för det krävs en egen- dom/förmögenhet som ska stödja ändamålet. En stiftelse har inte några ägare eller medlemmar, men däremot en styrelse. I grunden finns ett dokument – ett förordnande – som anger hur förmögenheten ska användas, och vem eller vilka som är förmånstagare. Organisationen bildas genom att egendom enligt förordnandet avskiljs för att varaktigt förvaltas som en självständig förmögenhet för ett bestämt ändamål. (*Stiftelselagen 1994:1220, §2*)

Organisationen ska ha ett namn där ordet stiftelse ska ingå, och den ska verka under längre tid. Stiftelsen är en egen juridisk person som varken har medlemmar eller ägare. Den äger i princip sig själv. Förvaltningen sköts av en styrelse eller en förvaltare och organisationen ska registreras i det offentliga stiftelseregistret.

Det finns olika slags stiftelser som har olika förutsättningar – men här lägger vi fokus på de allmännyttiga stiftelserna som brukar ses som en del av det civila samhället. De allmännyttiga stiftelserna måste uppfylla tre krav; ändamål, verksamhet och fullföljdhed. Allmännyttiga stiftelser måste främja något av detta:

- idrott
- kultur
- miljövard
- omsorg om barn och unga
- politisk verksamhet
- religiös verksamhet
- sjukvård
- social hjälpverksamhet
- Sveriges försvar och krisberedskap i samverkan med myndighet
- utbildning
- vetenskaplig forskning, eller
- annan likvärdig verksamhet.

Trossamfund

De registrerade trossamfunden regleras av lag (1998:1593). Lagen definierar ett trossamfund som "en gemenskap för religiös verksamhet, i vilken det ingår att anordna gudstjänst."

Lagen gör dessutom en ytterligare specifikation, nämligen vad som är ett registrerat trossamfund. Med registrerat trossamfund avses:

- Svenska kyrkan
- trossamfund som har registrerats enligt denna lag.

Trossamfund räknas som en del av det civila samhället enligt beslut i riksdagen.

Samfällighetsförening

Markägare som har egendomar som gränsar till varandra kan skapa en särskild typ av förening som hanterar gemensamma angelägenheter, en så kallad samfällighetsförening. Lag (1973:1150) om förvaltning av samfälligheter.

Vägföreningar som berör flera fastigheter är ofta samfälligheter.

Bolag utan vinstintresse

Ett aktiebolag med särskild vinstutdelningsbegränsning är ett särskilt slag av privat aktiebolag. Företagsformen är tänkt för verksamheter som tidigare drivits i offentlig regi, till exempel företag som etableras i privat regi inom hälso- och sjukvårdssektorn. Reglerna syftar till att säkerställa att företagets vinst huvudsakligen stannar kvar i företaget. I ett aktiebolag med särskild vinstutdelningsbegränsning får inte beslutas att bolaget inte längre ska vara ett aktiebolag med särskild vinstutdelningsbegränsning.

Fler viktiga begrepp

Det finns också ett antal begrepp som beskriver olika delar av sfären. De har alla sina begränsningar i att inte alla kan räknas in, vilket är skälet till att vi beskriver dem som att de både hör till och inte hör till.

Folkrörelse

En folkrörelse har sin ursprungliga betydelse av att vara "folk i rörelse" mot vad som uppfattas som missförhållanden i samhället eller världen. Betoningen ligger på kollektiv handling som på något sätt försvarar eller önskar förändra sociala förhållanden, helst med en viss uthållighet över tiden. I vårt land finns historiska kopplingar till frikyrkorörelsen, nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen med sina ursprung i 1800-talets Sverige. I större delar av världen har begreppet denna betydelse där olika synonymer till ordet folk och rörelser används så som people's movement, movimiento popular, jana andolan etcetera. I Finland används oftare begreppet medborgarrörelse. I den internationella kategoriseringen av begrepp på engelska används allt oftare benämningen aktivism som samlade term för folkrörelsers verksamhet.

Idéburna organisationer

Idéburen organisation är ett begrepp för att beskriva de organisationer som befinner sig mellan offentlig sektor och privat sektor, och som varken kan sägas tillhöra den offentliga eller den privata sektorn. Begreppet inbegriper organisationer med olika associationsform som ideella föreningar, ekonomiska föreningar,

stiftelser, trossamfund och aktiebolag med begränsad vinstutdelning.

I en ny utredning föreslås en ny underavdelning till idéburna organisationer: Idéburna organisationer i offentligt finansierad välfärdsverksamhet.

För att anses vara en idéburen aktör i offentligt finansierad välfärdsverksamhet enligt lagen ska organisationen vara en juridisk person som:

- inte är direkt eller indirekt ägd eller kontrollerad av staten, en kommun eller en region
- har ett syfte som är oegennyttigt
- bedriver eller har för avsikt att bedriva offentligt finansierad välfärdsverksamhet
- inte gör några värdeöverföringar till annan än registrerade idéburna aktörer eller till forskning
- är registrerad i ett specifikt offentligt register.

Organisationer av denna typ brukar i engelskspråkiga länder benämnas "Non governmental organizations" eller NGOs, och "idéburen organisation" kan ses som den svenskspråkiga motsvarigheten till begreppet.

Idéburna organisationer benämns ibland felaktigt som ideella – men idéburen och ideell har delvis olika innebörd, där ideell avser arbete som utförs ideellt ofta på fritiden, medan en idéburen organisation t.ex. kan vara affärsdrivande i form av ett kooperativ. Begreppen glider dock delvis in i varandra.

Den ideella sektorn

Ideell sektor är ett samlingsbegrepp för de insatser inom samhället som utförs som ideellt arbete. De ideella insatserna brukar också beskrivas som det ideella kapitalet dvs. summan av det frivilliga arbete som en organisations medlemmar och andra volontärer är beredda att satsa för "saken".

NGO

En icke-statlig organisation är en organisation som inte är knuten till någon statsmakt (staten, regionen eller kommunen), och vilken kan ha antingen ideella eller kommersiella mål med sin verksamhet.

Icke-statliga organisationer kallas även för non-governmental organisations (NGO), och uttrycket förekommer ibland även när det gäller organisationer som verkar över nations- och statsgränser.

Många NGO:er utgör en del av olika länders civilsamhälle.

Kooperativ

Kooperativet är inte en egen juridisk associationsform i Sverige. Istället kan olika organisationer med olika associationsformer välja att ansluta sig till de sju kooperativa grundprinciperna:

- frivilligt och öppet medlemskap utan diskriminering
- demokratisk medlemskontroll
- medlemmarnas ekonomiska deltagande
- självständighet och oberoende
- utbildning, praktik och information
- samarbete mellan kooperativa föreningar
- samhällshänsyn

sv.wikipedia.org/wiki/Kooperation

Exempel på kooperativa organisationer är allmännyttiga försäkringsbolag (Folksam och Länsförsäkringar) och stora kooperativa företag som Konsum och OK. De flesta kooperativ är dock små företag exempelvis i form av en förskola.

En Kooperation eller ett kooperativ är en form av ekonomisk samverkan, där samverkande medlemmar både äger och driver den verksamhet de har behov av. Den verksamhet man bedriver i ett kooperativ ska ge medlemmarna största möjliga nytta, till exempel ekonomisk nytta. Även samhällsnytta och allmänintresse är viktiga mål och begrepp för kooperativen.

Kooperation kombinerar demokrati med affärsutveckling och socialt ansvarstagande. Det unika med den kooperativa organisationsformen är att varje medlem, precis som i en vanlig förening, har en röst oavsett satsat kapital, och att kooperativet är öppet för alla. Ett kooperativs främsta drivkraft är medlemsnytta, det vill säga att tillgodose medlemmarnas ekonomiska, sociala eller kulturella behov, och där vinst ses som medel och inte som mål.

Sociala företag

Begreppet sociala företag kan ses som ett samlingsnamn på företag inom ramen för eller nära knutna till det civila samhället. Regeringen har lanserat en strategi för socialt företagande där de säger att sociala företag är en heterogen grupp av aktörer. Regeringen menar att de sociala företagen karaktäriseras av att:

- de är företag, oberoende av associationsform, där den affärsmässiga verksamheten är ett medel för att uppnå ett eller flera specifika samhällsnyttiga mål, exempelvis minska utanförskap, förbättra klimatet och miljön eller bidra till en tryggare livsmiljö
- företagets resultat mäts utifrån måluppfyllelsen de strävar efter
- företagets ekonomiska överskott återinvesteras huvudsakligen i verksamheten, alternativt investeras i ett nytt samhällsnyttigt projekt, istället för att primärt tas ut som vinst genom avkastning till ägarna.

www.regeringen.se/informationsmaterial/2018/02/regeringens-strategi-for-sociala-foretag--ett-hallbart-samhalle-genom-socialt-foretagande-och-social-innovation

Arbetsintegrerade sociala företag

Som arbetsintegrerade sociala företag benämns en typ av företag som driver näringsverksamhet med syfte att integrera människor som har stora svårigheter att få och/eller behålla ett arbete, i arbetsliv och samhälle. De vill för de anställda skapa delaktighet vilket påverkar verksamhetens utformning.

De återinvesterar eventuella vinster samtidigt som företaget skall vara organisatoriskt fristående från offentlig verksamhet. Verksamheten bedrivs oftast i formen av ekonomisk förening och som kooperativ men ideella föreningar förekommer också.

Denna skrift är utgiven av Överenskommelsen mellan
Västra Götalandsregionen och det civila samhället, 2022.

Överenskommelsen är en avsiktsförklaring för samverkan mellan det civila samhällets organisationer och Västra Götalandsregionen. Den syftar till att komplettera och förstärka parternas unika uppdrag och styrkor. Genom en jämbördig dialog och ökad kunskap om varandras områden, bidrar vi tillsammans till ett mer hållbart samhälle.